

Канаши О.Є.

аспірантка кафедри економіки та організації виробництва,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Жукова О.Ю.

доцент кафедри економіки та організації виробництва,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Парсяк В.Н.

професор кафедри економіки та організації виробництва,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Kanash Olesia, Zhukova Olena, Parsiak Volodymyr

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕРЕД ОБЛИЧЧЯМ КОНКУРЕНТНИХ ВИКЛИКІВ

У статті наведені результати дослідження подій, які відбуваються на висококонкурентному ринку освітніх послуг, та наслідків, які вони мають для вітчизняних закладів вищої освіти. Серед останніх – скорочення чисельності студентів – вихідців з України, національного кластеру центрів формування фахових компетенцій і, що особливо бентежить, – науково-педагогічного персоналу, який би мав опікуватися підтриманням на належному рівні інтелектуального капіталу нації. Зроблене припущення, що виявлені тенденції посилюються особливим змістом державної політики в економічній сфері. Вона не сприяє піднесенню бізнесу і призводить до хронічного зменшення видатків на соціальні програми і вищу освіту зокрема. За цих обставин привабливим виглядає заохочення до навчання в нашій країні абітурієнтів із країн, де зростає потяг до академічної міграції громадян.

Ключові слова: економіка, ринок освітніх послуг, конкуренція, заклади вищої освіти, суб'єкти освітнього процесу.

Постановка проблеми. Роздуми про сьогодення та майбутнє вищої освіти набувають популярності в Україні та світі. Причин декілька. Перша коріниться у трансформаціях продуктивних сил, які називають «четвертою промисловою революцією». На це звернули увагу, зокрема, учасники зустрічі двадцяти провідних країн, яка відбулася в Аргентині. В її підсумковому документі наголошується: «Відцифрування, автоматизація та інші технології кардинально змінюють характер роботи. Важливо зосередити зусилля урядів на політиці й інвестиціях у людський капітал та освіту, щоб підготувати робочу силу до розв'язання завдань, які постануть перед нею у майбутньому».

Передусім потрібно співпрацювати з бізнесом, щоб оцінити поточний та майбутній дефіцит цифрових практик, інвестувати в освітні програми, зробивши цифрові навички невіддільною частиною навчальних програм, а також допомагаючи перекваліфікації та підвищенню кваліфікації наявної робочої сили» [1].

Очевидно, що ті, хто добре розуміється на справі, абсолютно усвідомлюють взаємозв'язок між майбутнім планети та фаховими компетенціями, які формуються, якщо говорити про максимальний їх рівень, у закладах вищої освіти.

Причина друга полягає у тому, що, підсилюючи професійні здібності, людина набуває здатності створювати більшу додану вартість. Відтак – отримувати вищу винагороду за свою працю. А завдяки цьому – доступ до закладів культури та мистецтва, які збагачують її внутрішній світ, місць відпочинку з високим рівнем сервісу, до кращого харчування, комфортнішого помешкання, якіснішого медичного обслуговування тощо. Як свідчить Бюро перепису населення США, заробітна плата найманого працівника з докторським ступенем в 3,5 раза перевищує статки того, хто не спромігся закінчити середню школу [2]. І навпаки, рівень безробіття серед останніх в 4,3 раза більший.

Але так відбувається, коли національна система вищої освіти збалансована і виконує покладену на неї місію: генерувати та поширювати знання і вміння, які через піднесення інформаційних технологій та цифровізацію господарської діяльності перетворилися на визначальний чинник виробничого процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До обговорення проблеми, на яку ми звернули увагу, звертаються державні та політичні діячі, керівники та співробітники закладів вищої освіти (ЗВО), бізнесмени, представники громадськості. Не обходять її сто-

роною й науковці. Електронні та друковані часописи рясніють публікаціями з питань державного регулювання галуззю (Л. Матей [3], В. Кононенко, С. Лапшин, Т. Пилипенко [4]), адаптації університетів до реалій «Індустрії 4.0» (Х. Явзутюрк, З. Календер, О. Яйвай [5], М. Байгін, Х. Йетіз, М. Каракозе, Є Акін [6]), управління якістю освітніх послуг (М. Сейфрід, Ф. Похленз [7], А. Папансімоул, М. Дарра [8]). Цей перелік далеко не вичерпний. За результатами аналізу усього розмаїття думок та поглядів сформувався особисте бачення авторів, яким вони мають намір поділитися з читачами.

Формулювання цілей статті. Ми поставили собі за мету виявити ризики та небезпеки, які їх супроводжують, характерні для української системи вищої освіти (СВО). Центральне місце у її структурі посідають відповідні навчальні заклади. Вони забезпечують здобуття громадянами бажаних освітньо-кваліфікаційних рівнів, удосконалюють наукову, професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів.

Виклад основного матеріалу. Майже з часу набуття Україною статусу незалежної держави можновладці не втомлюються реформувати систему вищої освіти. Нині її структура закріплена у ст. 11 Закону «Про вищу освіту» [9]. З усіх складників СВО зупинимось, за браком публікаційного простору, лише на декількох.

1. Заклади вищої освіти. Серед їх найважливіших завдань:

- формування патріотичної особистості, яка усвідомлено дотримується панівних морально-етичних цінностей, правових норм, клопочеться про збереження довкілля, культурних, наукових надбань суспільства, є соціально активною та відповідальною, віддає перевагу здоровому способу життя

- маркетингові дослідження ринку освітніх послуг та ринку праці для з'ясування співвідношення попиту

та пропозиції на фахівців тих чи інших спеціальностей, створення комфортного матеріального середовища та психологічних умов, сприятливих для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і обдарувань;

- здійснення освітньої діяльності для формування у здобувачів вищої освіти відповідного ступеня фахових компетенцій, рівень яких полегшує їм працевлаштування, а державі – суспільний та економічний прогрес;

- проведення наукових розвідок з імплементацією отриманих результатів у практику бізнесу та освітнього процесу, забезпечуючи творче піднесення його учасників.

За умов, що кожний заклад освіти виконує ці та інші не менш важливі завдання, виникає конкурентне середовище, у якому для кожного з них визрівають як сприятливі можливості, так і загрози. Хтось використовує перші, інші потерпають від других. Підтвердження знаходимо у табл. 1.

Очевидно, що за період спостереження ринок полишило 376 ЗВО –36,3% від їх загальної кількості станом на 1995–1996 навчальний рік (н.р.). Характерно, що події у державному (комунальному) та приватному секторах розвивалися по-різному. Перший стабільно згортав активності із від'ємною динамікою, що наростає, втративши на 2017–2018 н.р. 393 ЗВО(42,4%). Другий аж до 2005–2006 н.р. поповнився 91 освітнім центром. І хоча з цього часу негативна тенденція тут також далася взнаки, темпи, з якими ліквідуються недержавні ЗВО, не порівняні з тими, що живляться доходами з бюджету країни. Їх усе ще на 15,3% більше в порівнянні зі стартовим роком.

Виявлений тренд дає підстави для декількох умовиводів.

По-перше, далася взнаки реалізація політики згортання державної опіки вищою освітою. Характерно, що

Таблиця 1

Зміни у кількості ЗВО на ринку освітніх послуг

Показники	Навчальні роки					
	1995/96	2000/01	2005/06	2010/11	2015/16	2017/18
Загальна кількість закладів вищої освіти, од.						
Разом	1037	979	951	813	659	661
у т.ч. за формою власності: державною та комунальною приватною	926 111	816 163	749 202	637 176	525 134	533 128
Індекс, %						
Кількість ЗВО – усього	100	94,4	91,7	78,4	62,3	63,7
у т.ч. за формою власності: державною та комунальною приватною	100 100	88,1 146,8	80,9 182,0	68,8 158,5	56,7 120,7	57,6 115,3
Кількість закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації						
Разом, од	255	315	345	330	288	289
у т.ч. за формою власності: державною та комунальною приватною	191 64	223 92	232 113	231 99	208 80	212 77
Індекс, %						
Кількість ЗВО III–IV рівнів акредитації – усього, од	100	123,5	135,3	129,4	112,9	113,3
у т.ч. за формою власності: державною та комунальною приватною	100 100	116,8 143,8	121,5 176,6	120,9 154,7	108,9 125,0	111,0 120,3

Джерело: [10; 11]

її зміст залишається стабільним попри ротацію політичних сил при владі. Така однотайність пояснюється, як на нас, неспроможністю можновладців створити належні умови для економічного зростання в країні й виникненням хронічного браку коштів на фінансування проєктів із формування людського капіталу нації.

По-друге, це може означати, що питання ефективного власника і раціонального менеджменту для невиноробничої сфери виявилось таким саме актуальним, як і для підприємств реального сектору економіки. Опікуючись збереженням капіталу, власноруч інвестованого у справу, ректори-приватники виявилися спритнішими щодо прийняття доленосних рішень, ніж їх колеги, які уклали контракти з Міністерством освіти та науки України.

Як бачимо, 2005–2006 н.р. став переломним і для сегменту ЗВО III–IV рівня акредитації (нижня частина табл. 1). Він складається з найпотужніших у країні надавачів освітніх послуг, сумарний потенціал яких дозволяє завзятіше чинити опір зовнішнім загрозам та корпоративним викликам. Між тим, статистика переконує, що зроблені вище умовиводи актуальні і для сильних світу цього.

А їм, як виявилось, є про що дбати. Аналіз інформації, наведеної у табл. 2 [10, с. 118; 11, с. 100; 12, с. 153], засвідчив: у розпорядженні адміністрацій закладів вищої освіти перебувають чисельні навчально- лабора-

торні комплекси, господарські споруди, гуртожитки й навіть бази відпочинку. Отже, учасників ринку освітніх послуг поменшало, а площі споруд, які їм належать, майже в усіх регіонах – зросли. Тим більше що орендна плата від площ, переданих в експлуатацію (а це без малого 220 тис. м²) – джерело надходження потрібних коштів. Треба ж знаходити фінанси на утримання основного капіталу у належному (себто безпечному та комфортному) стані.

2. Замовники освітніх послуг. Що відбувається з їхньою чисельністю, можна зрозуміти, проаналізувавши інформацію, вміщену у табл. 3 (тут і далі йдеться про ЗВО III–IV рівнів акредитації). Бачимо: за останніх п'ять років загальна чисельність студентів зменшилася на 35,7%. Аналогічну картину спостерігаємо щодо чисельності осіб, прийнятих на навчання, і тих, що отримали дипломи.

Відповідно, падає відносний показник: чисельність студентів, яка припадає на 10 тис. населення країни. Виявлений тренд суперечить загальнопланетарному. Чисельність тих, хто навчається у ЗВО світу, перевищує 200 млн осіб. Для порівняння, у 1980 р. їх було 47 мільйонів. За прогнозами, до 2040 р. студентів буде 660 млн, що складатиме 10% від народонаселення Землі у віці від 15 до 79 років [13].

Тож маємо підстави очікувати згоргання дохідної частини бюджетів ЗВО від надходжень за надані

Таблиця 2

Площа будівель у власності ЗВО у деяких регіонах України

Регіони	Власна, м ²		Здана в оренду			
			м ²		у % до власної	
	2010/11	2017/18	2010/11	2017/18	2010/11	2017/18
Україна	20971866	20868187	384741	219994	1,8	1,1
В тому числі за деякими регіонами						
Дніпропетровська	1895061	2193746	50736	34299	2,6	1,6
Житомирська	188880	261883	433	5226	0,2	2,0
Запорізька	777861	761868	9931	9831	1,3	1,3
Львівська	1489482	1719452	7154	13698	0,5	0,4
Миколаївська	344491	334053	2765	6287	0,8	1,9
Одеська	1374643	1571624	12985	16663	0,9	1,1
Полтавська	462260	636856	3068	3138	0,7	0,5
Сумська	608010	593688	4222	2560	0,7	0,4
Харківська	2607451	2900809	46324	36708	1,8	1,3
м. Київ	4282036	4910125	144538	42915	3,4	8,7

Таблиця 3

Чисельність замовників освітніх послуг у ЗВО, осіб

Показники	Навчальні роки					
	2010/11	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2017/18
Разом	2066667	1770311	1673287	1437955	1375160	1329964
Прийнято на навчання	381362	331164	337420	291647	259904	264448
Кількість випущених	528875	505420	471717	405392	374028	359901
Чисельність студентів у розрахунку на 10 тис. населення	476	410	389	355	322	314
Чисельність студентів у розрахунку на один ЗВО	6262	5602	5415	5192	4775	4602

Джерело: [12]

освітні послуги. Перевіримо цю гіпотезу за відомостями державної служби статистики України. Звернення до них виявило чотири джерела фінансових коштів, які здатні задовольнити потреби освітян. Ось як розподілилися між ними замовники освітніх послуг (табл. 4).

Перше, що впадає в очі, – чисельність студентів, які сплачують за навчання власним коштом або родинними грошима, впродовж останніх десяти років стабільно перевищує добру половину. Це означає, що:

– за відповідним показником Україна зрівнялася з Австралією, Ізраїлем, США, Японією [14]. А були часи, коли їх ставили нам у приклад того, як треба позбавляти державні скарбниці від обтяжливих соціальних видатків [15, 16, 17];

– не відрізняються особливою щедрістю органи виконавчої влади та бізнес (0,52% від загальної чисельності студентів у 2017/18 н.р.), та й тих, хто отримував державні стипендії, меншає (за період спостереження – на 36,4%).

За таких умов цілком природним виглядає прагнення ЗВО диверсифікувати портфель освітніх послуг. Як саме це відбувається, можна бачити з інформації, наведеної на графіку (рис. 1).

Виявляється, тут нас теж чекають прикрі несподіванки: і у магістратурі (за виключенням 2016/2017 н.р., коли кількість здобувачів у порівнянні з минулим роком зросла на 17,2%, або на 55,5 тис. осіб), і у царині підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації спо-

стерігається падіння чисельності здобувачів освітніх послуг. Цей ринковий сегмент, виявляється, має свої особливості. По-перше, далеко не усі ЗВО достатньою мірою відповідають жорстким вимогам для отримання ліцензії на підготовку докторів філософії та докторів наук [18]. Як наслідок, на початок 2018 р. з 289 ЗВО III–IV рівнів акредитації, підготовку аспірантів здійснював 231 заклад, або 79,9% від їх загальної кількості.

По-друге, для нього є характерною більш інтенсивна конкуренція за прихильність отримувачів освітніх послуг. Це пояснюється тим, що, окрім протистояння освітніх закладів один одному, вони разом натрапляють на факти альтернативної пропозиції з боку наукових установ (у тому числі з системи Національної Академії Наук України та галузевих академій). І у сфері підготовки, наприклад, кандидатів наук (PhD) вони вже втратили лідерство (табл. 5).

По-третє, з'ясовано, що далеко не всі пошуковці наукових ступенів розраховують на так звані «бюджетні місця», отримати які стає дедалі складніше. Частина з цих людей готова платити за отримання найвищих освітньо-наукових рівнів вищої освіти власним коштом або коштом третіх осіб (табл. 6).

Як бачимо, серед аспірантів таких – 36,7%. Серед докторантів – втричі менше (11,1%). Зацікавленість у відповідних освітніх послугах демонструють не лише науково-педагогічні працівники, яких до цього мотивують жорсткі критерії відповідності ліцензійно-акредитаційним вимогам, але й співробітники підприємств

Таблиця 4

Чисельність студентів ЗВО за джерелами фінансування їх навчання, осіб

Показники	Навчальні роки			
	2008/09	2010/11	2015/16	2017/18
Всього	2364541	2066676	1375160	1329964
у т.ч. за рахунок:				
державного бюджету	827206	798571	649225	608625
місцевих бюджетів	21269	14486	14722	12944
органів виконавчої влади та юридичних осіб	13703	8374	9520	6968
фізичних осіб	1502363	1245236	701693	701427

Джерело: [10; 11; 12]

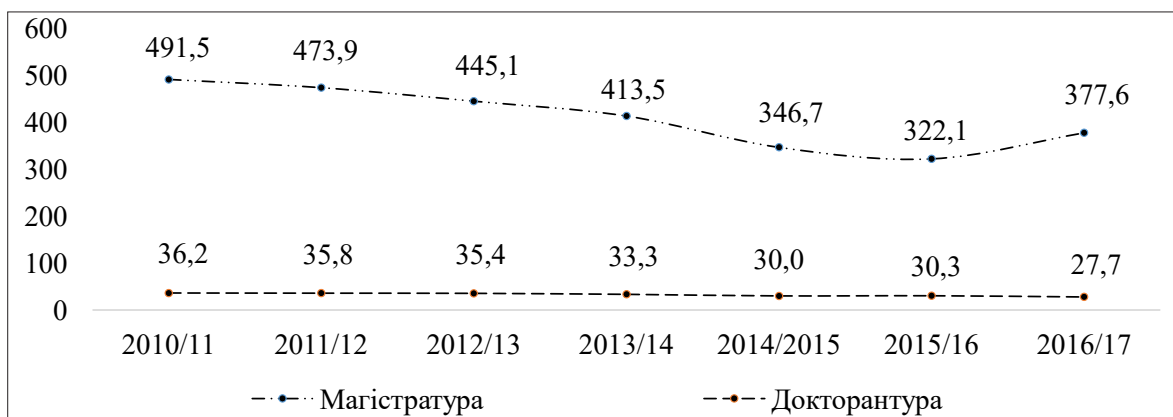

Рис. 1. Кількість здобувачів наукових ступенів, тис. осіб

Джерело: [12]

реального сектору економіки, фінансово-кредитних установ, багатий досвід яких заслуговує на узагальнення та систематизацію із застосуванням наукових методів. Це тим більше важливо з огляду на:

– контексти реалізації стратегії щодо запровадження в нашій країні концепції дуальної освіти, яка є поширеною, наприклад, у європейських країнах-лідерах індустрії 4.0. Хіба комусь завадить, якщо під час практичної підготовки керівниками студентів та магістрантів будуть люди з найвищими фаховими компетенціями? Риторичне питання;

– особливості побудови наукових досліджень та розробок (НДР) в Україні [19]. Так, наприклад, у 2018 р. з 950 організацій, що виконували НДР, 37% перебували у бізнес-секторі, який витратив 23,6% коштів, спрямованих на прикладні наукові студії. Водночас лише 5% докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), від загальної кількості виконавців наукових розвідок, знаходилися у лавах його персоналу. Інші працювали в організаціях державного сектору (60%), решта (35%) – у закладах вищої освіти.

Тож було б цілком справедливо полишити вороже ставлення до здобувачів наукових ступенів-вихідців з підприємницьких кіл, викликаючи кожного з тих, хто захистився, на «килим» експертних рад. Оцінку отриманим результатам має давати наукова спільнота. З цієї причини можна лише вітати запровадження порядку, за яким після подачі дисертації до захисту її текст має оприлюднюватися на офіційному сайті організації, в якому відбуватиметься захист. Те ж саме стосується і відгуків офіційних опонентів.

Візьмемо на себе сміливість припустити, що у часи тотальної цифровізації індустрії та суспільного життя поруч із практикою запровадження електронних урядів, на кшталт європейських країн природною виглядає поява й електронного захисту дисер-

тацій – нової форми інформаційно-комунікативних відносин. Як мінімум, здобувачі позбулися би друку рукопису та авторефератів, розсилки їх offline-поштою. Опоненти – завіряли б відгуки електронними підписами.

Або навіщо, скажіть на милість, особа, яка надіслала цей документ до ради, зобов'язана неодмінно продекламувати його безпосередньо у залі засідання. Ми ж не вимагаємо робити це тих, хто відгукнувся на пропозицію ознайомитись і визначитися зі своїми враженнями щодо стислого викладу дисертації. Інша справа, якщо в офіційного опонента склалося негативне бачення щодо форми викладення наукових результатів або по суті результатів виконаної розвідки. За таких обставин проголошення причин, які спричинили відповідну реакцію, є абсолютно природним і повинно бути частиною процедури прилюдного захисту. Неподинокі приклади онлайн-захисту дисертацій під час карантину підтвердили, що викладені ідеї не позбавлені здорового глузду.

Ще одним специфічним та, як виявилось, надзвичайно привабливим сегментом ринку освітніх послуг є та його частина, яка представлена споживачами, що прибули в нашу країну із закордону. За даними Держстату, домінують серед наших гостей вихідці з Індії (19,8%), Марокко (9,8%), Азербайджану (8,4%), Туркменістану (6,7%) [12]. Але є й ті, хто завітав до нас з Ізраїлю, Китаю, Грузії. Загалом – більш ніж зі 140 країн. Індокси, які можна бачити на рис. 2, засвідчують: їх контингент зростає. Як бачимо, лише у 2015–2016 навчальному році чисельність прийнятих на навчання осіб поступила рівню 2010–2011 навчального року. На цей попит, що зростає, миттєво відреагували надавачі освітніх послуг: з 2015–2016 н.р. по 2018–2019 н.р. їх кількість зросла на 239,5%.

Таблиця 6

Кількість здобувачів наукових ступенів за джерелами фінансування їх навчання станом на 1.01.2018 року

Освітньо-наукові рівні вищої освіти	Усього	З них навчаються за рахунок бюджетних коштів		Із загальної чисельності – на денній формі навчання		
		осіб	у % до загальної кількості	усього, осіб	З них – за рахунок бюджетних коштів	
					осіб	у % до чисельності ти, хто перебуває на денній формі навчання
Аспірантура	24786	16425	66,3	14503	11502	79,3
Докторантура	1646	1463	88,9	493	448	90,9

Джерело: [12]

Таблиця 5

Структура центрів підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації станом на 1.01.2018 р.

Наукові рівні, за якими здійснюється підготовка	Кількість закладів за освітньо-науковими рівнями				
	Усього	У тому числі			
		Наукові установи		ЗВО	
		Одиниць	%	Одиниць	%
Доктор наук	277	101	36,5	176	63,5
PhD (кандидат наук)	475	244	51,4	231	48,6

Джерело: [12]

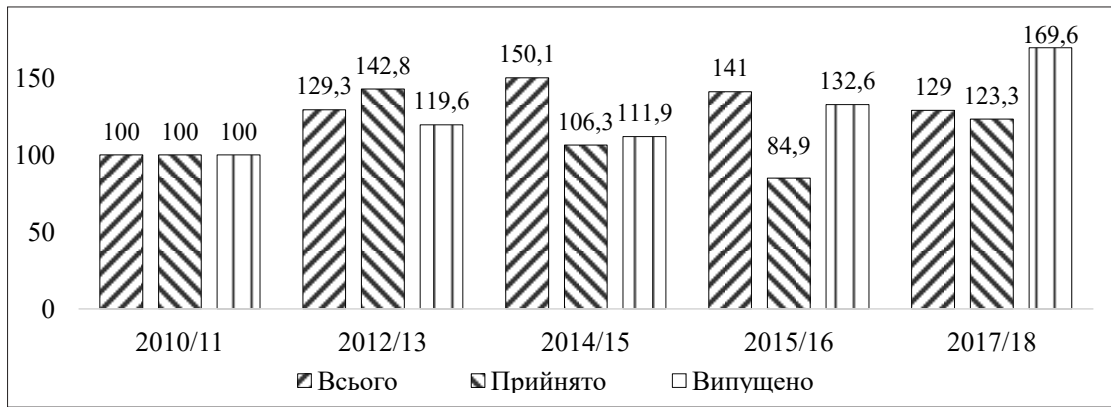

Рис. 2. Індекс чисельності іноземних студентів в ЗВО України, %

Джерело: [12]

Згадаємо лише декілька причин цього неймовірного, на перший погляд, явища. По-перше, фундаментальні екологічні, економічні та політичні зрушення, що відбуваються у світі. Наприклад, глобальне потепління призведе до позбавлення місць проживання регіонів із багатомільйонним населенням. Люди шукатимуть притулку в інших країнах. Далекоглядні особи захопилися ідеєю «інтелектуальної міграції», шукаючи там, де це доступно для них, можливість посилити власну конкурентноздатність на ринках праці завдяки набуттю вищої освіти. Цей «рух» не вільний від певних небезпек. Але якщо він буде керованим, навчальні заклади отримають додатковий шанс на покращення фінансової стабільності.

По-друге, прийнятне для відповідних домогосподарств співвідношення ціни освітніх послуг, які надаються, та їхньої якості. Ця констатація перебуває у прямій суперечності з твердженнями про занепад вітчизняних ЗВО, порушення їх співробітниками норм академічної доброчесності тощо. Ярликів таких вистачає, як і охочих навішувати їх. Тому більшають ризики разом із купальною водою виплеснути й невинну дитину. Як говорять серед людей, у родині не без потвори. Їх-то й треба позбавлятися, а не паплюжити усіх підряд без розбору.

Згадуючи учасників освітнього процесу, не оминемо стороною науково-педагогічних працівників (НПП), які покликані за основним місцем роботи вико-

нувати навчальну, методичну, наукову та організаційну діяльність. Інформацію щодо чисельності НПП та її динаміки можемо бачити у табл. 6.

До її сприйняття ми підготовлені результатами попереднього аналізу. Складно очікувати, що скорочення кількості закладів вищої освіти та чисельності здобувачів освітніх послуг не позначиться на лавах викладачів. Пов'язане падіння навчального навантаження призводить до:

а) тиску на колеґ поважного віку. Частина з них задовольняється неповними ставками (з цієї причини спостерігаємо незначний «сплеск» у 2012–2013 н.р.) або залишає посади (у 2017–2018 н.р. цей показник майже зрівнявся зі стартовим періодом). До цього підштовхує й уряд, погрожуючи час від часу оподаткувати зарплати пенсіонерів, які працюють;

б) посилення конкурентної боротьби між викладачами з різними науковими ступенями та званнями, а тим більше з тими, хто їх не має. З останніми контракти укладаються здебільшого на один рік. Вимушений крок, але впевненості у завтрашньому дні не додає. У цьому контексті цікаво з'ясувати, що відбувається з якісним складом науково-педагогічних працівників ЗВО (табл. 7).

Бачимо, що інтелектуальне підґрунтя наукових та освітньо-професійних програм слабшає. Невеличкий сплеск в останньому році спостереження зумовлений побоюваннями непередбачуваних процедур присвоєння наукових ступенів у майбутньому. Пов'язані з

Таблиця 6

НПП закладів вищої освіти, осіб

Показники	Навчальні роки				
	2010/11	2012/13	2014/15	2015/16	2017/18
Загальна чисельність	142691	137112	117197	111726	107773
з них штатні	121896	119387	102679	98104	95154
у т.ч. працюють менш ніж на ставку	21146	25435	24761	21959	21246
Індекси, %					
Загальна чисельність	100	96,1	82,1	78,3	75,5
з них штатні	100	97,9	84,2	80,5	78,1
у т.ч. працюють менш ніж на ставку	100	120,3	117,1	103,8	100,5

Джерело: [10; 11; 12]

Якісний склад НПП ЗВО, осіб

Показники	Навчальні роки				
	2010/11	2012/13	2014/15	2015/16	2017/18
Особи, що мають науковий ступінь					
доктора наук	13367	13826	12682	12418	13582
кандидата наук	66689	67675	62158	60628	61157
Особи, що мають вчене звання					
професора	12158	12484	11249	11005	11469
доцента	44608	46127	42600	41295	41521
Індекси, %					
Особи, що мають науковий ступінь					
доктора наук	100	103,4	94,9	92,9	101,6
кандидата наук	100	101,5	93,2	90,9	91,7
Особи, що мають вчене звання					
професора	100	102,7	92,5	90,5	94,3
доцента	100	103,4	95,5	92,6	93,1

Джерело: [10; 11; 12]

ними ризики посилювали активність здобувачів та спеціалізованих учених рад;

в) спроб реалізувати власний потенціал у гібридному підприємстві або пошуку прийнятної заробітку у сферах, які інколи зовсім не перетинаються з наукою та освітою;

г) мандрівок викладачів з вітчизняних ЗВО до закордонних центрів освіти, куди їх запрошують до участі в реалізації навчальних програм.

Висновки. Перенаштування ключових видів економічної діяльності на цифровізацію бізнес-процесів та залучення штучного інтелекту висуває на порядок денний важливе як ніколи питання підвищення освіченості персоналу, залученого до роботи. Її важливість засвідчують декларації представників країн, які ста-

новлять основу світової індустрії. Опрацювання державних статистичних звітів засвідчило: система вищої освіти в Україні (в частині кількості ЗВО та чисельності учасників) рік від року зростає свої масштаби. Цей процес набуває незворотного характеру, охоплює усі рівні освіти у державному та приватному секторах. Виключенням з цієї закономірності є зростання попиту з боку закордонних замовників освітніх послуг. Залишені поза державною опікою ЗВО потребують нових підходів до антикризового корпоративного менеджменту. Створення теоретико-методичних засад розроблення, тестування і впровадження відповідних технологій із подальшим моніторингом їхньої ефективності та вдосконаленням вважаємо дороговказами подальших досліджень.

Список літератури:

1. Digital economy and Industry 4.0. Business 20. Argentina-2018. 2018. URL: <https://www.b20argentina.info/TaskForce/TaskForceDetail?taskForceId=57c576e4-76cc-4d9a-90f5-33c8c045139f> (дата звернення: 03.08.2020).
2. Torpey E. Measuring the value of education, Career Outlook, U.S. Bureau of Labor Statistics, April 2018. URL: <https://www.bls.gov/careeroutlook/2018/data-on-display/education-pays.htm> (дата звернення: 06.08.2020).
3. Matei L. Governance and Funding of Universities in the European Higher Education Area: Times of Rupture. Curaj A., Deca L., Pricopie R. (eds) European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Springer, Cham. 2018. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_35 (дата звернення: 12.08.2020).
4. Кононенко В.В., Лапшин С.А., Пилипенко Т.І. Державно-громадське управління освітою в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1548> (дата звернення: 14.08.2020).
5. Yavuztürk H., Kalender Z.T., Vayvay O. The Role of Universities in Industry 4.0 Era: Entrepreneurship and Innovation Perspectives. P. 50–71. *Technological Developments in Industry 4.0 for Business Applications*. 2018. 452 p. URL: <https://www.igi-global.com/chapter/the-role-of-universities-in-industry-40-era/210479> (дата звернення: 18.08.2020).
6. Baygin M., Yetis H., Karakose M., Akin E. An effect analysis of industry 4.0 to higher education. 2016. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7760744> (дата звернення: 18.08.2020).
7. Seyfried M., Pohlenz Ph. Assessing quality assurance in higher education: quality managers' perceptions of effectiveness. *European journal of higher education*. 2018. Vol. 8. № 3. P. 258–271. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568235.2018.1474777> (дата звернення: 21.08.2020).
8. Paranthymoul A., Darra M. Quality Management in Higher Education: Review and Perspectives. *Higher Education Studies*. 2017. Vol. 7. № 3. P. 132–147.
9. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 26.08.2020).
10. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ. Державна служба статистики. 2011. 207 с.

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ. Державна служба статистики. 2016. 171 с.
12. Вища освіта в Україні у 2017 р. Статистичний збірник. Київ. Державна служба статистики України. 2018. 298 с.
13. Calderon A. What will higher education be like in 2040? *University World News. The global window on higher education*. 2015. URL: https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20150908145912643&fb_action_ids=775584649217085&fb_action_types=og.likes&fb_ref=.VfUcG9o5vmQ.like (дата звернення: 29.08.2020).
14. Касич А.О., Циган В.А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587> (дата звернення: 03.09.2020).
15. Башко В. Фінансування освіти: скільки, кому і як? 2016. URL: <https://dt.ua/finances/finansuvannya-osviti-skilki-komu-i-yak-.html> (дата звернення: 09.09.2020).
16. Іщенко А.Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2014. URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3288> (дата звернення: 09.09.2020).
17. Репко М. Дорого і погано, але для кожного: скільки для України насправді коштує вища освіта. URL: <https://voxukraine.org/uk/education-ua/> (дата звернення: 12.09.2020)
18. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності. В редакції постанови Кабінету Міністрів України № 347 від 10.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2020).
19. Здійснення наукових досліджень і розробок у 2018 р. Державна служба статистики України. Наукові дослідження та розробки. *Архів*. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.08.2020).

References:

1. Digital economy and Industry 4.0. Business 20. Argentina-2018. (2018). Available at: <https://www.b20argentina.info/TaskForce/TaskForceDetail?taskForceId=57c576e4-76cc-4d9a-90f5-33c8c045139f> (accessed 03 August 2020).
2. Torpey E. (2018) Measuring the value of education, Career Outlook, U.S. Bureau of Labor Statistics, April 2018. Available at: <https://www.bls.gov/careeroutlook/2018/data-on-display/education-pays.htm> (accessed 06 August 2020).
3. Matei L. (2018) Governance and Funding of Universities in the European Higher Education Area: Times of Rupture. In: Curaj A., Deca L., Pricopie R. (eds) *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies*. Springer, Cham. 2018. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_35 (accessed 12 August 2020).
4. Kononenko V.V., Lapshun S.A., Pylypenko T.I. (2020) Derzhavno-Hromadske Upravlinnia Osvitoui V Ukraini [State and Public Administration of Education in Ukraine]. *Public administration: improvement and development*, no 1. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1548> (accessed 14 August 2020).
5. Yavuztürk H., Kalender Z.T., Vayvay O. (2018) The Role of Universities in Industry 4.0 Era: Entrepreneurship and Innovation Perspectives, pp. 50–71. *Technological Developments in Industry 4.0 for Business Applications*. 452 p. Available at: <https://www.igi-global.com/chapter/the-role-of-universities-in-industry-40-era/210479> (accessed 18 August 2020).
6. Baygin M., Yetis H., Karakose M., Akin E. (2016) An effect analysis of industry 4.0 to higher education. Available at: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7760744> (accessed 18 August 2020).
7. Seyfried M., Pohlenz Ph. (2018) Assessing quality assurance in higher education: quality managers' perceptions of effectiveness. *European journal of higher education*, vol. 8, no. 3, pp. 258–271. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568235.2018.1474777> (accessed 21 August 2020).
8. Papanthymou A., Darra M. (2017) Quality Management in Higher Education: Review and Perspectives. *Higher Education Studies*, vol. 7, no 3, pp. 132–147.
9. Zakon Ukrayiny «Pro vyshhu osvitu» (2020) [About the Higher Education]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (accessed 26 August 2020).
10. Osnovni pokaznyky diyalnosti vyshhyx navchalnyx zakladiv Ukrayiny na pochatok 2010/11 navchalnogo roku [Key Performance Indicators of Higher Educational Institutions of Ukraine at the Beginning of the 2010/11 Academic Year]. Statistical Bulletin. Kyiv. State Statistics Service. 207 p. (in Ukrainian)
11. Osnovni pokaznyky diyalnosti vyshhyx navchalnyx zakladiv Ukrayiny na pochatok 2015/16 navchalnogo roku [Key Performance Indicators of Higher Educational Institutions of Ukraine at the Beginning of the 2015/16 Academic Year]. Statistical Bulletin. Kyiv. State Statistics Service 171 p. (in Ukrainian)
12. Vyshha osvita v Ukraini u 2017 r. (2018) [Higher education in Ukraine in 2017]. Statistical collection. Kyiv. State Statistics Service of Ukraine, 298 p. (in Ukrainian)
13. Calderon A. What will higher education be like in 2040? *University World News. The global window on higher education*. 2015. Available at: https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20150908145912643&fb_action_ids=775584649217085&fb_action_types=og.likes&fb_ref=.VfUcG9o5vmQ.like (accessed 29 August 2020).
14. Kasych A.O., Cygan V.A. (2013) Osoblyvosti finansuvannya vyshhoyi osvity v Ukraini ta inshyx krayinax svitu. [Features of higher education funding in Ukraine and other countries]. *Efficient economy*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587> (accessed 03 September 2020).
15. Bashko V. (2016) Finansuvannya osvity: skilky, komu i yak? [Financing of education: how much, to whom and how]. Available at: <https://dt.ua/finances/finansuvannya-osviti-skilki-komu-i-yak-.html> (accessed 09 September 2020).

16. Ishhenko A.Yu. (2014) Globalni tendenciyi i problemy rozvytku osvity: naslidky dlya Ukrayiny. [Global trends and problems of education development: consequences for Ukraine]. *Analytical note. National Institute for Strategic Studies Analytychna zapyska*. Available at: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3288> (accessed 09 September 2020).

17. Repko M. (2016) Dorogo i pogano, ale dlya kozhnogo: skilky dlya Ukrayiny naspravdi koshtuye vyshha osvita. [Global trends and problems of education development: consequences for Ukraine. Analytical note. National Institute for Strategic Studies]. Available at: <https://voxukraine.org/uk/education-ua/> (accessed 12 September 2020). (in Ukrainian)

18. Licensing conditions for educational activities. In the wording of the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 347 dated 10.05.2018. (2018) Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (accessed 15 September 2020).

19. Implementation of research and development in 2018, the State Statistics Service of Ukraine. Research and development. Archive. (2019) Service of Ukraine. Research and development. *Archive*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 September 2020).

ВЫСШИЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ ПЕРЕД ЛИЦОМ КОНКУРЕНТНЫХ ВЫЗОВОВ

В статье представлены результаты исследования событий, которые происходят на высококонкурентном рынке образовательных услуг, и последствий, которые они имеют для отечественных высших учебных заведений. Среди последних – сокращение численности студентов – выходцев из Украины, национального кластера центров формирования профессиональных компетенций и, что особенно тревожит, – научно-педагогического персонала, который призван поддерживать на должном уровне интеллектуальный капитал нации. Сделано предположение, что выявленные тенденции усиливаются особым смыслом государственной политики в экономической сфере. Она не способствует подъему бизнеса и приводит к хроническому уменьшению расходов на социальные программы и высшее образование в частности. В этих обстоятельствах привлекательным выглядит поощрения к обучению в нашей стране абитуриентов из стран, где растет тяга к академической миграции граждан.

Ключевые слова: экономика, рынок образовательных услуг, конкуренция, высшие учебные заведения, субъекты образовательного процесса.

HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE FACE OF COMPETITIVE CHALLENGES

The article presents the results of observing the events that have taken place in the highly competitive market of educational services in our country over the past years and consequences of their influence on domestic higher educational institutions. The most significant among these results are the next: a decrease in the number of students who come from Ukraine for high quality and less expensive education, than in their countries, the curtailment of the national cluster of the formation of professional competencies centers and also the number of scientific and pedagogical personnel reduction, their training quality, who are meant for maintaining the intellectual capital of the nation at the proper level, that is especially alarming. Identified negative trends are in contradiction with the views of the key states of the planet regarding the role of education in the era of Industry 4.0 establishment. And the impressive statistics of countries that are at the forefront of the implementation of Industry 4.0 products and the quality of education are proof of this. The rapid diffusion of innovative technologies created by Industry 4.0, new business models requires consequently a new quality of workforce. It is suggested that many problems appeared due to the special content of state policy in the economic sphere. Alas, it does not contribute to such a required growth of business and, as a result, leads to a chronic budget deficit and a decrease in spending on social programs and on higher education, in particular. In these circumstances, it looks quite attractive to encourage students to receive educational services in our country from those regions where there is a torrentially growing desire for academic migration among young people. Regardless on the true motives of the growth in the popularity of it. There is an urgent need to analyze the current situation of education in Ukraine, to study the dynamics of key indicators to identify the challenges facing the modern education system. The results of the analysis will help to look soberly at the problems, overcoming which will be a priority for reformers of the educational process.

Key words: economy, market of educational services, competition, higher educational institutions, subjects of the educational process.